

CEMİYET HAYATINDA SOSYAL GRUPLAŞMA VE TABAKALAŞMALAR

Prof. Orhan TUNA

Türkiye'de 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan son parlamento seçimlerinden önce iktidara talip siyasi partilerimizden biri (Anavatan Partisi), seçim taktiği olarak "orta direk" sloganını tercih etmiş ve kanuni propaganda süresi içinde, başta parti başkanı olmak üzere, bu partinin hemen bütün milletvekili adayları çeşitli vesilelerle söz ve yazılarında aynı sloganı kullanmışlardır. Hatta sözkonusu parti iktidara geldikten sonra da Başbakan ve diğer Bakanlarla, ilgililer aynı sloganı kullanmaya devam etmişlerdir.

Aslında "orta direk" tabirinin sosyolojideki şand (Stand) ve sınıf mefhumlarıyla bir ilgisi bulunmadığına, sırf parti politikası ve seçim taktiği ile ilgili, ilmi tasnif dışı bir slogan ve tabiri mahsus olduğuna işaret edelim. Çünkü parti başkanının ifadesiyle orta direk, "esnaf", "zanaatkâr", "işçi", "köylü", "memur" ve "emekli" gibi içtimai hayatın varlık, gelir, zihniyet, siyasi temayül, statü vesaire gibi birbirinden oldukça farklı gruplarını nefsinde toplayan sun'i bir tabirdir. Bundan dolayı bu tabirin şandlar ve sınıflar sosyolojisinin tasnifi içinde yeri olamayacağı meydandadır.

Şand (Stand) kelimesinin bir hayli eski tarihe sahip olmasına karşı (zanaat ve ticaret şandı -Gewerbe- und handelsstand) (1), sınıf mefhumu oldukça yenidir. Gerçi senef kelimesi (classe,

class, Klasse) önce 16. yüzyılda paye, mevki veya derece durumunu (Rangstellung) göstermek üzere kullanılmış olmakla birlikte, tabirin türlü veçhe ve cepheleriyle çok yaygın bir durum arz etmesi ancak 19. yüzyılda marksist ekolün ve komünist doğmanın gelişip yayılmasıyla mümkün olabilmıştır.

Öte yandan bir Amerikan diksiyonerine göre, sosyolojik maddada sınıf, belli başlı ekonomik, siyasi ve kültürel hususiyetleri nefsinde toplamış olan, ancak aynı zamanda benzer sosyal pozisyona da sahip bulunan insan gruplarından oluşan bir sosyal tabakadır (2).

Buna karşı Stand ve Staende mefhumları daha ziyade hırfet ve meslek manasında ve Türkçe'de "esnaf" denilen bir gruba nuzaf olarak daha geniş bir muhtevaya sahip bulunmaktadır (3).

Eşasen sosyal bürün şakuli (dikey) şekilde üst üste gelmiş heterojen tabakalardan kurulmuş olduğundan, sosyal bütünü bir piramid şeklinde vasıflandırmak doğru olur (4).

Bu münasebetle bir noktayı izaha çalışalım :

Şöyle ki, fikrimizce şand mefhumunun Türkçe karşılığının yukarıda işaret ettiğimiz gibi, "esnaf" olması daha isabetlidir. Zira esnaf, zanaat erbabını (küçük sanayicileri) de içine almakla beraber, ayrıca kendi nam ve hesabına çalışan bakkal, manav, kasap gibi kişilerle, perakende ve işporta ticaret yapan kişileri de kavrayan geniş muhtevalı bir "çatı" mefhumudur. Eski kullanım şekline göre bu gruba umumiyetle "hırfet erbabı" denilmektedir. Buna karşı hiç değilse yeni görüşlere göre, sosyal sınıf, ücret karşılığı çalışan ve bir hizmet sözleşmesi ile bir işverene bağlanmış bulunan insanlardan oluşan tek bir grubu, mütecanis bir zümreyi ihtiva etmektedir (5). Bu grupların işvereni de şüphesiz ayrı bir sınıfı teşkil etmektedir.

Gerçekten "sınıf" uzun zamandan beri kazanç ve mülkiyet durumları aynı olan veya birbirine benzeyen insanlar topluluğu olarak anlaşılmıştır. Şand ise, adet ve itiyatları birbirinin benzeri olan, normal şartlar altında kendi aralarında evlenip, yine kendi aralarında düşüp kalkan, aşağı yukarı aynı zihniyet ve dünyaya görüşüne sahip insan gruplarını ilade etmiştir (6).

Öte yandan dokumacılar ve umumiyetle tekstil maddeleri imal eden zanaatkârlarla (küçük sanayi erbabı), diğer bağımsız

zanaatkâr grubunun sosyal bakımdan statü değiştirmesi neticesinde, bunlar ücret karşılığı çalışan işçiler durumuna gelmişlerdir. Bu şekilde bez dokuyucularının büyük nüfus topluluğu teşkil ettiği Ortaçağ şehirlerinde, yeni bir içtimai tabakalaşma ortaya çıkmış bulunmaktadır. Aslında bu durum giderek bir "sınıf karakteri" arzetmeye başlamıştır.

Filhakika bu tabakalaşma sonunda : (7)

- 1) Sayısı bir hayli düşük olan feodal toprak sahipleri,
- 2) Tacirler e müteşebbislerden meydana gelen kapitalist sınıf,
- 3) Bağımsız zanaatkâr ve eşnaftan meydana gelen orta sınıf,
- 4) Nihayet dokumacılar, kumaş boyacıları, makasçılar ve de-baglardan meydana gelen ev sanayii proletaryası doğmuş, bu proletarya şehir-politik şandlar düzeni içinde yer almıştı. Ancak daha sonraki görüşlere göre ise, bu tür proletaryanın orta-sınıf veya şand içinde yer alamayacağı, olsa olsa ayrı bir grup proletarya'yı teşkil ettiği haklı olarak ileri sürülmüştür. Üsasen Ortaçağ şehirlerinin iktisat politikası tek başına değilse bile, esas itibarıyla bir orta tabaka mahiyetinde idi (8).

Öte yandan gerek ekonomik işbölümü, gerek içtimai bakımdan fonksiyonlarının çeşitliliği, neticede mülkiyet, varlık ve gelir münasebetlerinin meydana gelmesine yol açmış bulunmaktadır.

Aslında iktisadi işbölümü, cemiyeti, üyelerinin işlerin görülmesi, ekonomik-mesleki faaliyetlerin muayyen bir sıraya göre tertiplenmesi bakımından büyük farklılıkların doğmasına meydan vermiştir (9).

Gerçekten sanayi kapitalizminin orta ve büyük şehirleri umumiyetle ücrete bağlı nüfus kütesini sinesinde toplamaktadır (10), (11).

Diğer taraftan bu nüfus kütesinin cüz'lerini teşkil eden fertler arasında tradiyonel bağlılıklar ve insanları birbirlerine yaklaştıran sıcak hisler büyük ölçüde gevşemiştir. Bu itibarla geçmiş devirlerin aile tesanüdü, yerini resmi veya hususi kolektif tedbir ve müesseselere bırakmıştır. Bu suretle endüstriyel

sivilizasyonun güvensizliği ve ortaya çıkardığı felaketler ancak bu şekilde karşılanabilmektedir (12).

Bu arada kapitalizmi vasıflandıran "büyük işletme" ve "teşebbüs" ün giderek iktisadi hayatta ön safa geçmesiyle birlikte, aynı zamanda nüfusta belirli bir tertip ve tasnif de ortaya çıkmaktadır. Aslında kapitalizm her tarafta bağımsız orta tabaka mensuplarında bir azalmaya, buna karşı ücret karşılığı çalışanların sayısında çok büyük artışlara meydan vermiş, bunun dışında da teşebbüslerde sayı bakımından nispi olarak küçük bir iktisadi aristokrasinin doğmasına yol açmıştır (13).

Diğer taraftan klasik iktisat ve 18. yüzyılın sosyal felsefesi sınıf mefhumundan malikler ve varlıklardan oluşan nüfus grubunu, yani aynı varlığa, aynı ölçü ve hacimde mal ve mülke, aynı gelire ve gelir çeşidine sahip olanları anlamaktadır (arazi rantı, kapital rantı, emek ücreti gibi) (14).

Esasen marksist ekol sınıf mefhumunu, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, iktisadi kriterlerle ve hemen sırf bu faktörlerle izah etmektedir (15). Bununla birlikte sınıf mefhumuna siyasi bir mahiyet veren de yine aynı ekoldür. Filhakika marksizm bakımından belirli bir zamanda muayyen bir sınıfın mensuplarının üretim araçları ile olan münasebetleri çok mühimdir. Buna göre, cemiyet düzeninde aynı tür üretimin gerektirdiği münasebetlere göre birlikte ve beraberce bir mevki ve dereceye sahip bulunan insanlardan bir sosyal sınıf ortaya çıkmakta ve beşer hayatında diğer bütün gruplaşma ve tabakalaşmalar sadece bundan kaynaklanmakta, buna dayanarak doğmaktadır (16).

Gerçekten "sosyal sınıf" mefhumunu dört bir tarafı ile işleyen ve sonra da burjuva sosyologlar, sosyal siyasetçiler ve iktisatçılara mal eden yine marksist ekol olmuştur. Filhakika başta K. Marx ve F. Engels olmak üzere, marksist literatürde "sınıf" kelimesinden üretilmiş ve türetilmiş bir çok kelime, slogan, ibare ve mefhumla rastlanmaktadır (17). Bu arada "büyük işletme ve büyük üretim karşısında aczi ortaya çıkmış bulunan küçük sanayi sisteminin ve bu sistemi ayakta tutmaya çalışan orta sınıfların çöküşü..." gibi kehanetler devamlı şekilde ileri sürülmüştür (18). Nitekim marksist neşriyatta "tabaka" yahut "orta tabaka" mefhumlarına umumiyetle rastlanmamaktadır. Bunların yerine daima "sınıf", "sınıf mücadelesi", "sınıflar cemiyeti", "sı-

ruflar devleti", "sınıf kini", "sınıf tezdı" gibi mücadele parolaları hakim bir mevki işgal etmektedir (19).

Öte yandan yine marksist manada sosyal sınıflar (düal sınıf sistemine göre), bir kader ortaklığı etrafında ayrı ayrı birleşmiş bulunan fertlerden mürekkeptir. Diğer bir deyişle, yine ayrı ayrı olmak üzere aynı kader çizgisi üzerinde bulunan ve birleşen bu fertler "sınıf şuuru" yoluyla kendi tecellileri üzerinde sahip ve hakim olmaktadır. Yani aynı ekonomik durum (şans, fırsat veya mahrumiyet) husus ile popüler marksizmde esasen "sınıf menfaati" şeklinde ortaya çıkmakta ve çok geniş bir muhteva kazanmaktadır. Bu bakımdan marksist doktrin gözü ile, sınıflar devleti rejiminde hakim sınıf tek taraflı olarak sadece kendi ferdi menfaatini yürütür. Bu rejim burjuva ihtilali çağına kadar hakim olan feodal, bunu takiben de burjuva-kapitalist sınıf şeklinde ortaya çıkmıştır (20).

Hlsa yukarıda işaret ettiğimiz gibi, marksist ekol başından sonuna kadar sosyolojik manada sınıf'la, belirli iktisadi kriterleri, üretim münasebetlerini, üretim vasıtalarını hep yan yana ele alarak bazı neticelere ulaşmayı denemiştir.

Devam edelim :

"Sınıfların derecelendirilmesinde hakim sınıf vardır. Bu sınıf üretim araçları üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir (Kapitalist sınıf). Buna karşı mahkm sınıf vardır. Bu sınıf üretim vasıtaları üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkından yoksun bırakılmış olmakla birlikte, bağımlı emek sahibi olarak bu üretim vasıtaları üzerinde çalışmak zorundadır (proleterler). Esasen tarihin seyri bu iki sınıf arasında sürekli bir mücadeleyi gerektirmekte, aslında tarih de bir sınıflararası mücadeleden ibaret bulunmaktadır (21).

Gerçekten Avrupa'nın fikirler tarihinde ve umumiyetle sosyal hareketlerinde çok büyük bir rol oynamış bulunan bir vesika dikkati çekmektedir. Bu vesika Ren (Rhein) havzasında etrafına bazı kimseleri toplamak suretiyle komünist faaliyete girişmesini müteakip (Komünistler Birliği), Prusya ihtilalinden önce memleketten uzaklaştırılmış olan K. Marx'ın F. Engels'le birlikte 1847' de kaleme aldığı "Komünist Beyanname" idi. Çok şayanı dikkat olan bu vesika marksist sosyalizmin bütün fikir binasını, husus ile **sınıf mücadelesi** fikrini ihtiva etmekte ve üretim araçlarının cemiyete maledilmesi iddiasını ileri sürmekteydi (22).

Bilindiği gibi K. Marx bu manifestosunda, "bugüne kadar yaşayan orta sınıf, küçük tacirler, hırfet erbabı, rantiyerler ve zanaatkarlar zamanla proleter sınıfa katılacaklardır" demektedir (23).

Öte yandan yine marksist doğma'ya göre, "proletarya ihtilâli", önce bir "proleter sınıf devleti" olarak doğacak (proletarya diktatörlüğü) ve zaruri ve tabii şekilde hedefine ulaşınca kadar bu vasıf ve mahiyetini muhafaza edecektir. Aslında hedef "sınıfsız cemiyet"dir. Böyle zaruri ve tabii bir düzen içinde bütün üretim vasıtaları kamunun mülkiyetine intikal edecek, bu suretle de sınıf tezatları ve sınıf mücadeleleri yok olacaktır.

Netice itibar ile şunu söyleyebiliriz ki, ştand ve sınıf problemi diğer sosyoloji kolları kadar, yeni bir sosyoloji dalı olan "çalışma sosyolojisi"nin de mühim konularından biri olduğu gibi, şüphesiz sosyal siyaset disiplinini de çok yakından ilgilendirmektedir (25).

Esasen sanayi ihtilâlinin doğurduğu "çalışan sınıf" (working Class) (26) 19. yüzyılda güçlü ve çok hedefli bir sosyal hareketin (labour movement) mihrakını ve nüvesini teşkil etmiştir (27).

Öte yandan bir insan topluluğunu, bir cemiyeti ştandlar ve sınıflar olarak ayırmak suretiyle iki kısma bölmek, sadece çok umumi ve son derece basit bir ayırım olarak görünmektedir. Bu bakımdan açıkça ifade etmek gerekirse, bu ancak kaba bir sınıflamadan ibaret kalmaktadır. Nitekim ştand'ları da alt ve üst ştand'lar, sınıfları da yukarı ve aşağı sınıflar olarak kısımlara ayırmak, hatta daha da teferruatlı bir tasnife giderek: Elitler, orta sınıf, proletarya şeklinde rafine bir yola gitmek mümkündür (28). Bunun dışında eski ve yeni orta tabakadan da bahsedilmektedir. Eski orta tabaka: Sınai, zirai ve ticari küçük işletmeler, ayrıca köylüler, bahçivanlıkla uğraşanlar, yeni orta tabaka ise, orta ve yüksek seviyedeki beyaz yakalılar, kalifiye uzman işçiler (bu grup sınai gelişme sonunda ortaya çıkan bir gruptur)'dir.

Diğer taraftan modern sosyoloji sınıf mefhumunun şu veya bu şekilde kullanılması karşısında zamanla çok çekingen davranmaktadır. Bundan dolayıdır ki, sınıf mefhumu bilhassa geçmişin (19. yüzyıl) belirli hadiselerini aydınlatan bir tabiri mahsus, hatta bir slogan olarak o gün bu gün cemiyet hayatında ceryan

eden hadiselerin tesiri ile nadir olarak kullanılan, hatta bazı ülkelerde ilim alanında artık kullanılmaktan tamamiyle vazgeçilen bir mefhum haline gelmiştir. Nitekim halen Federal Almanya'da sosyal siyaset'le ilgili literatürde sınıf veya çalışan sınıf yerine umumiyetle "çalışan nüfus" (arbeitende Bevölkerung) tabiri çok daha yaygın şekilde yerleşmiş bulunmaktadır.

Esasen sosyal bakımdan tabakalaşmış bulunan canlılar-insanlar sadece sınıf esasına göre gruplaşmış değildirler. Çünkü sosyal hayatta başka bakımlardan da tabakalaşma durum ve münasebetleri sözkonusu olabilmektedir. Esasen bu mefhum hukuki bakımdan da geçersizdir. Zira hiç bir Anayasa'da ve sosyal mevzuatta sınıf mefhumuna rastlanamaz. Yani hukuki bakımdan sınıf şekilsizdir. Beyaz Rus prensleri veya prensesleri arasında, ihtilâl sonrasında bazı memleketlerde garsonluk yapmak zorunda kalanlar, kendilerini hiç bir zaman işçi sınıfının bir ferdi olarak görmemişlerdir. Buna karşı bir çok aydın kişi kendilerini işçi sınıfı içinde görmüşler ve işçi partilerine üye olmuşlardır. Şu halde sınıf, sosyoloji bakımından şekilsiz bir mahiyet arz etmektedir. Sınırları değişmez değildir. Nitekim hayat boyu ücret karşılığı çalışan bir çok beyaz yakalı kişi, kendilerini bu sınıfla alâkalı görmemektedirler.

Kaldı ki, İkinci Cihan Savaşı sonrasında, "eski sınıf farkları" hususile gelişmiş ülkelerde büyük ölçüde ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bu arada ücretlilerle işverenler arasındaki sosyal farklılaşmalar umumiyetle bertaraf edilmiş, varlıksız ücretlilerin güvensizlikleri sosyal güvenlik sistemleri, ayrıca istihdam politikaları yoluyla ehemmiyetli derece ve nispette azaltılmıştır. Filhakika günümüzde umumiyetle aynı ehliyet ve kabiliyete sahip olan kişiler aynı yükselme şansına sahip olabilmektedirler (29).

Bu arada Federal Avusturya eski başbakanlarından Sosyalist Parti Şefi'nin de ileri sürdüğü gibi (30), vaktiyle bir sosyal sınıftan bahsederken, bu sınıfın belirli işaret ve nişanelere sahip olması durumu aranmaktaydı. Mesela üretim araçlarına sahip bulunması gibi. Halbuki bu durum günümüzde hemen tamamiyle manasız ve maksatsız bir mahiyet almıştır. Zira 20. yüzyılın ikinci yarısında büyük kapitalist teşebbüsler bunların maliki olmayanlar tarafından sevk ve idare edilmektedirler. Şu halde kapital maliki sınıflar artık kapital üzerinde tasarruf hakimiyetine sahip olanlarla aynı şey olmaktan çıkmış bulunmaktadırlar.

Öte yandan ştand ve kast gibi tabakalarda hiç bir zaman veya ilk sırada ekonomik durumun tesiriyle meydana gelmemişlerdir. Bu itibarla sınıf mefhumunu ne her hususta kullanmalı, ne de bu mefhumu beşeriyet tarihinin sevk ve tahrik edici bir faktörü olarak dikkate almalıdır.

Aslında "modern sınıflar cemiyeti" Batı ülkelerinde nispeten oldukça gençtir. Bu tür cemiyet tipi gerçekte endüstri çağının bir mahsulüdür ve günümüzde de bundan önceki ştandlar cemiyetinin canlı izlerini taşımaktadır. Mesela köylülerin, zanaatkârların ve memurların mesleki şeref ve haysiyet mefhumları gibi. Filhakika modern cemiyet gerek sosyal mobilite, gerek evlenme alanlarında var olan hemen bütün engelleri ortadan kaldırmıştır. Halbuki eski dönemlerde sosyal mobilite, 1850'lerden bu yana olduğunun aksine, ne sık rastlanan bir husus, ne de kolaylıkla ulaşılabilen bir durum teşkil etmekteydi. Günümüzde modern cemiyetlerde bir çok şeyler gibi, bu durum da umumiyetle esasından değişmiş bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- 1) K. Diehl und Mombert, Sozialpolitik, Jena 1922, sh. 31.
- 2) The American College Dictionary, New York, 1959.
- 3) Hususile Alman dilindeki ansiklopediler karıştırıldığı takdirde, Stand, Staende kelimelerinin esnaf, tabaka, mesleki temsil esasına dayanan idari ve mesleki taksimat yahut devlet tarafından hukukun düzenlenmiş ve teşkilatlandırılmış bir grup ve bir grubun cemiyet hayatında içtimai ve iktisadi mevkii gibi karşılıkları göze çarpmaktadır. Bak. Der Grosse Brock-Haus, Sechster Band, Wiesbaden 1955 içinde.
- 4) Hans Freyer, Sosyolojiye Giriş (Çeviren, Nermin Abadan), Ankara 1957, sh. 102.
- 5) Orhan İana, Esnaf ve Sanatkârların Türk Sosyal Hayatındaki Yeri, Yeni Gözlem Dergisi, İstanbul, Sayı 120, Yıl 11, Şubat 1984.
- 6) Ludwig Heyde, Sozialpolitik, Leipzig 1931, sh. 7.
- 7) Ernst Michel, Sozialgeschichte der Industriellen Arbeitswelt, Frankfurt am Main 1948, sh. 21-22.
- 8) Theodor Brauer, Mittelstandpolitik, in: Grundriss der Sozialökonomik, IX. Abteilung, II. Teil, Tübingen 1921, sh. 371-372.
- 9) Gerhard Albrecht, Sozialpolitik, Göttingen 1955. Sh. 11-15 (Soziale Gruppenbildung-Sosyal Grupların Teşekkülü).

- 10) G.D.H. Cole, Introduction to Economic History 1750-1950, New York, 1954, sh. 5.
- 11) Heinrich Herkner, Die Arbeiterfrage, Erster Band, Berlin und Leipzig 1921: In der Regel wird die gewerbliche Arbeiterklasse als ein Produkt der Grossindustrie angesehen. Aslında sanai işçi sınıfı umumiyetle büyük sanayiın bir mensulü olarak mütalaa edilmektedir.
- 12) G.D.H. Cole, Aynı Eser, sh. 6.
- 13) L. Pohle, Kapitalismus, in: Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Fünfter Band-Vierte Auflage, Jena 1923.
- 14) L. Pohle, Aynı Eser.
- 15) Amiran Kurtkan, "Karl Marx iktisadi kriterlere dayalı sınıf farklarını dikkate almıştır. Buna karşı diğer modern sosyologlar bu görüşten ayrılmaktadır." Genel Sosyoloji, İstanbul 1974, sh. 149. (Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Sınıflar).
- 16) Der Grosse Brock-Haus, Sechster Band, Wiesbaden 1955.
- 17) Sınıf farkları, sınıf tezatları, sınıf mücadelesi, sınıflar cemiyeti (sınıflar cemiyeti aslında hukuk eşitliğine dayanmaktadır-Hans Freyer), sınıflar devleti, sınıflararası denge, proletarya sınıfı-Götz Briefs), sınıf modelleri (E. Liefmann-Keil).
- 18) Adolf Weber, Der Kampf Zwischen Kapital und Arbeit, Tübingen 1954. sh. 322.
- 19) Orhan Tuna, İstanbul Küçük Sanayii ve Bugünkü Meseleleri, İstanbul 1951, sh. 7.
- 20) Ludwig Heyde, Adı Geçen Eser, sh. 7-8.
- 21) Der Grosse Brock-Haus, Aynı Madde.
- 22) Aynı Eser, sh. 23 ve Devamı.
- 23) Burada K. Marx'ın bu gruplardan kastettiği aslında bir sosyal sınıf değil, ştand (Stand) dır (versinkenden Mittelschicht).
- 24) "Staat und Politik", Herausgegeben von: Ernst Frankel und Karl Dietrich Bracher, "Arbeiterbewegung" maddesi, Frankfurt am Main.
- 25) Orhan Tuna, Sosyal Siyaset, Adı Geçen Eser, sh. 132.
- 26) Hans Freyer, İndüstri Çağı (Konferans), İstanbul 1954.
- 27) İngiltere'de işçi sınıfı sosyal siyaset literatüründe daima "çalışan sınıf" (working class) olarak geçmektedir: E. P. Thomson, The Making of the English Working Class, Halifax 1963 ve G.D.H. Cole, "A Short History of the British Working-Class Movement 1789-1947, London 1947.
- 28) Leopold von Wiese, Klasse und Stand in: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Band 6. Göttingen 1959.
- 29) Elisabeth Liefmann-Keil, Einführung in die politische Ökonomie, Basel-Wien 1964, sh. 80.
- 30) Bruno Kreisky, Welt der Arbeit, 1.3.1974.